

Julskräna 2019.

Resa med vädur.

Falsterbo. Det är vardagsmorgon en vinter i Falsterbo. Det tidiga tåget till Malmö skall avgå. Tåget är formerat av två gulorange rälsbussar. När stinsen, Stig Mårtensson, vinkar avgång i rätt tid med sin signalspade, sitter få passagerare på kupéernas vinröda säten. Det är strängt taget bara de som brukar pendla till och från sina arbeten med rälsbussen.

Det var i maj 1904 som Konung Oscar II hade invigt bibanan från Vellinge till Falsterbo. Och det var denna morgon ännu några år tills sträckningen kommer att läggas ner, 1971. Under lång tid drogs tågen på banan av ånglok. Men sedan 1955 trafikeras sträckan uteslutande med dieseldrivna rälsbussar. Utom på sommarsöndagarna, då fortfarande särskilda tåg dras av ånglok till och från Näset för sol och bad. Trafiken med dessa populära *badtåg* skall komma att tuffa på till 1965.

Men denna vintermorgon är det, som sagt, två rälsbussar som stinsen i Falsterbo vinkar av. En av de dagliga resenärerna är kamrer Conrad Björkman. Han sitter på sin vanliga plats i den första vagnen, i hörnan vid fönstret mot stationshuset. Björkman har nickat god morgon till stinsen men vid tågets avgång är han, denna morgon liksom alla arbetsdagar, redan försjunken i sin Sydsvenska. Det är många år sedan han läste eller ens såg den lilla grå metallskylten nedanför fönstret: Kast ej ut föremål som kan vålla brand eller annan skada.

Skanör. Det är i Skanör som jag själv stiger på. Det gör också en ung kvinna som skyndat från väntrummet över stationsplanens grus med sin lilla bruna biljett i handen. Det slog mig genast att hon såg nedstämd ut. Alltså, inte ledsen för stunden, eller dagen... utan just... nedstämd. "Nedkapad..." skulle kamrer Björkman sagt. Trots att det var gott om lediga platser i rälsbussen slog sig kvinnan ned mitt emot min, vid kupéfönstret. Det var inte något medvetet val. Hon brydde sig inte om var hon satte sig, förstod jag. Jag tyckte jag borde säga något. Men på min banala kommentar till det kulna vädret svarade hon God dag Yxskaft, liksom. Vad skulle jag säga?

Rälsbussen dunkade nu fram i maklig takt över Ljungan. När bebyggelsen tagit slut blev det mörkt utanför fönstret. Men det nya bostadsområdet hade gett mig en idé, ett möjligt försök till vänligt kallprat.

"Det har blivit fin i Skanör nu... på Haga... många fina villor och trevliga hus..."

Då brast det för kvinnan.

"Det är just det... det är min sista resa från Skanör. Ja... vi bodde på Haga... flyttlasset gick igår... och allt var vädurens fel.

Jag måste sett lika frågande ut som en fågelholk. Men nu forsade berättelsen ur henne.

Ljunghusen. Tåget saktade in för Ljunghusens lilla station men det fanns ingen som väntade på perrongen. Jag lyssnade.

"Vi trivdes så väl på Haga, min man och jag och vår lille pojke. Min man tog bilen in till Malmö varje dag i veckorna... och på helgerna blev det golf och umgänge. Inte minst med våra grannar. Det var ett så trevligt par. I vår ålder. Och med en liten flicka i förskoleåldern

Hon hette Sabina. Och hon hade en kanin, en fransk vädur, som var hennes allt. Gullet... kallade hon den.

Ja, våra grannar hade en kanin och vi hade en liten hund, en terrier. Den heter Elvis men är så pigg och far runt så att vi kallar den Elvisp." Hon log men leendet var sorgset och kanske lite ironiskt.

Höllviksnäs. När bibanan till Näset anlades hade det inte byggts någon station inte ens av minsta sorten vid Höllviken. Det hade helt enkelt varit så, att bebyggelse i det närmaste saknats på platsen i början av 1900-talet. Men efterhand började hus och stugor och småningom också villor att uppföras, och med dem ett allt starkare krav, att tågen också skulle stanna mellan Ljunghusens och Fotevikens stationer. Redan 1910 blev det en hållplats vid Höllviken. Och 1943 invigdes Höllviksnäs station. Men det blev inte ytterligare en medeltida replik i Theodor Wåhlins anda, med trappstegsgavlar, rött tegeltak och med huskroppen kalkad i vitt. Det blev en rätt enkel enplans träkåk med stående lockpanel.

Varken jag eller kvinnan mitt emot mig i rälsbussen tittade på stationshuset i Höllviksnäs när tåget gjorde uppehåll där. Hon fortsatte bara sin berättelse.

"Vår hund kunde inte tåla grannarnas kanin. Barnen kunde först inte förstå att Elvis inte ville leka pappa-mamma-barn med kaninen. Hunden morrade och visade tänderna. Och det är klart att vi vuxna var lite oroliga. Men till sommaren hade Elvis lugnat ner sig... tyckte vi i alla fall. Vi och våra grannar umgicks allt mer... vid blev mer än grannar... vänner. Ofta på den sommaren... förra sommaren... grillade vi i trädgårdarna tillsammans. Inget märkvärdigt. Fläskkarré. Lax i folie.

Den sommaren bodde kaninen i en bur på grannarnas gräsmatta. Buren hade inget golv så Sabine kunde flytta runt den lite på gräsmattan. Men det var knappt kaninen behövde mumsa gräs skäl. Sabine och vår pojk plockade maskrosblad till den och lekte med den fort de kunde."

Fotevik. Det lilla stationshuset i Fotevik for förbi utanför vårt kupéfönster.

"Men Elvis blev allt mera sur på kaninen. Hunden var svartsjuk, trodde min man och jag. Lekte barnen med väduren höll vi hunden inne. Var den ute för den runt kaninburen... som en elvisp... och gläfsste.

En gång i augusti märkte vi inte att Elvis smet ut i trädgården. Men när han inte kom fram till kvällsmaten... ja, då blev vi rädda och for in till grannarna och till kaninburen. Gullet satt och darrade i en av burens hörnor. Och Elvis satt på burens andra sida och morrade svagt med rest ragg. Det var inte roligt. Men vi drog in vår hund. Och spanade i skymningen mot grannarnas hus. Det var pinsamt men ingen verkade ha sett hunden. Hur hade det gått om Elvis vält buren?"

Kungstorp. "Det var i början av september som det gick illa. Elvis hade smitit igen och vi saknade honom inte förrän när det mörkade. Jag rusade genast ut på trappan. Jag visslade. Ingen Elvis. Jag ropade. Ingen Elvis. Och så klart började jag tänka på Sabines kanin.

Men innan jag fått skor på mig kom Elvis stolt in från trädgården. Han hade kaninen i munnen, la den på trappan och viftade på svansen. Ja, Gullet var dött, så klart, och vår hund måste ha lekt länge med den för pälsen var jordig och våt. Vilket elände. Jag började gråta och utan att tänka efter drog jag in den döda kaninen i hallen."

Vellinge. Före det att järnvägen mellan Malmö och hamnen i Trelleborg anlades var Vellinge bara en by på Söderslätt som andra. Men när linjen drogs i byns utkant växte orten till och fick 1908 rangen av municipalsamhälle. När det skulle byggas järnväg till syskonstäderna Skanör med Falsterbo var det helt naturligt att bibanan fick sin utgångspunkt i Vellinge. Och orten fick sitt fina stationshus efter Wåhlins medeltidsromantiska ritningar.

”Ja, jag drog in kaninkroppen på dörmattan och ropade på min man. Han kom sättande från teven och blev först lika förvirrad som jag. Var väduren död? Hade grannarna sett vad som hänt? Självt ville jag rusa in till grannarna med kaninen men min man hindrade mig. Kaniner blir inte så gamla, sa han. Vi lägger bara den tillbaka i sin bur. Men så tittade vi på kaninen. Den var smutsig, jordig och blöt. Det går inte, sa jag. Vi blev tysta ett tag. Men så sa han: Jag vet vad vi gör... vi gör först kaninen ren... och fin.

Hököpinge. Strängt taget var sockerbruket i Hököpinge den enda anledningen till att en järnvägsstation placerats där. Råsockerbruket hade stått färdigt 1892 och under höstarnas kampanjer tog man emot sockerbetorna från Söderslätt som i brukets process blev till råsocker. Och den produkten transporterades till sockerfabriken i Arlöv för att bli vitt finsocker med mera. Det säger sig självt att järnvägen var den tidens transportväg.

När rälsbussarna bromsar in för stationen i Hököpinge viker kamrer Björkman noga samman sin dagstidning och stoppar ner den i sin enkla portfölj. Det är här han varje arbetsdag samma tider stiger på och av tåget. Detta skall bli hans trygga rutin tills sockerbruket läggs ner 1968. Sedan kommer han att arbeta på Sockerbolagets huvudkontor i Malmö.

Rälsbussarna stod stilla vid stationen i Hököpinge medan bommarna fälldes över vägen framför tåget. Bommarnas klockor i diset från brukets utsläpp av kokhett processvatten medan bommarna föll. Och min reskamrat fortsatte sin berättelse.

”Vår pojke sov, vi var rädda att väcka honom och tysta som möss började vi göra kaninkroppen ren. Det var som om vårt viskande i sig skapade en tystnad om kaninen död, Elvis död. Grannarna skulle inte få veta, deras flicka skulle få tro att väduren bara blivit för gammal.

När vi borstat kaninen ren från jord, badade vi den i schampo och frotterade kroppen rätt torr. Det var inte lätt. Kroppen var stor och tung. Jag välte ner schampoflaskan på golvet. Min man vände huvudet med ett ryck och stirrade på mig. Hysssss! Nu levde vi i vår egen konspiration. Att ge upp var ett misslyckande. Till sist fönade vi väduren med min hårtork. Den blev så fin... men var fortfarande så dystert lealös”.

Tygelsjö. ”Det var nästan midnatt då vi släckte ner i vårt hus. Sedan öppnade jag försiktigt köksdörren och min man smög ut i septembermörkret med väduren i famnen. Han kom nästan genast tillbaka och viskade, att han lagt kaninen i buret och att den såg hur levande ut som helst. Vi gick trötta och la oss.”

Vintrie. ”Jag sov tungt och när jag vaknade hade min man redan kört mot Malmö för en ny arbetsdag. Medan vår pojke åt Kalaspuffar och mjölk spanade jag mot grannens trädgård. Sabine brukade alltid hälsa på sin kanin före frukost. Men inte denna dag, verkade det som. Och när hon kom ut med skolväskan på ryggen såg hon först inte alls åt kaninburet. Men så tittade hon åt det hållet... och började gallskrika. Hennes mor kom farande och

tvärstannade. Så sprang hon fram till buren och lyfte upp kaninen. Och sedan började hon också att skrika.”

Kulladal. ”Så fort vår grabb gått till skolan sprang jag över till grannarna. Och jag hycklade att jag inte visste något om vädurens öde men hört skriken. Sabine grät och grät. Och hennes mamma såg vild ut och försökte ringa till sin man, men han hade inte kommit till sitt arbete än. Hon la på och vände sig till mig. `Gullet dog i går`, sa hon, `...och vi begravde henne bakom vinbärsbuskarna. Sabine var ledsen men vi hade nästan en riktig begravning med blommor och allt. Och nu har kaninen återvänt till sin bur. Död... men? Var den inte död då vi grävde ner den? Var den lilla stackaren skendöd? Kan kaniner spöka?`

Jag visste inte vad jag skulle svara. När jag sprang över tänkte jag berätta allt... och så fel det blivit... men det gick bara inte”.

Södervärn. Morgontåget från Falsterbo svänger genom kurvan in mot Södervärns station. Kurvan skär igenom Nobelvägen mellan vattentornet och den stora skolan. Rälsbussarna vaggas lite. De fyrdubbla bommarna är fällda över gatan och trottoarerna. Tåget stannar framför det låga stationshuset.

Det står ett annat tåg med rälsbussar på stationen som i sinom tid skall avgå mot Falsterbo. Den lilla stationen har ett rätt stort spårområde. Här rangeras alla vardagar de rödbruna godsfinckor som transporterar gods till och från Plåtmanufaktur, PLM, fabriken någon kilometer bort. Till PLM löper ingen räls utan godsfinckorna dras på specialtrailers längs Nobelgatan.

När vår vagn vaggade över Nobelvägen fick min medpassagerare brått att avsluta sin berättelse. Det var som om hon i alla måste berätta den för någon... få den ur sig.

”Vänskapen mellan vår familj och grannarna blev aldrig vad den varit efter händelsen med väduren. Deras flicka, Sabine, blev nästan lite underlig. Och hennes mor ältade kaninens uppståndelse med mig så fort vi träffades. En gång hade vi grillfredag i deras trädgård nästa sommar... men då var Gullet, kaninen, vad vi mest talade om. De trodde att det *inte var omöjligt* att de skulle få se väduren på sin trappa vilken morgon som helst. Sabine sa, att hon inte gick till skolan om inte mamman hade tittat ut genom dörren först. Vårt umgänge minskade.

Och när min man fick befordran till Stockholm var det som en befrielse. Men jag tyckte så om Skanör, om vårt hus i Haga... om havet, solen badet. Vi flyttar. Men jag kommer att sakna Näset så.”

Hon berättade aldrig vad hon hette. Det sista jag såg av henne var när hon skyndade bort mot spårvagnslinje nr 1, *Ettan*, för att fortsätta sin resa till Centralstationen och vidare mot Stockholm.

Lars Melin

2019

Fakta och fiction.

Vädur. Kaninen i berättelsen är en fransk vädur. Det är ett ganska stort djur som kan väga över fem kilo. Rasen kom till Sverige i början av 1900-talet. Som alla vädurskaniner är dess främsta kännetecken de nedhängande öronen.

Bibanan Hvellinge – Falsterbo. Den 18 km långa bibanan anlades 1898 – 1904. Och invigdes den 18 maj 1904 av kung Oscar II. Sträckningen var normalspårig, alltså med 1 435 mm mellan rälerna. Den hade troligen byggts så för att kunna ansluta till linjen Malmö – Trelleborgs hamn utan krängel.

Ursprungliga stationer/hållplatser var från Vellinge räknat: Åkeshög (nedlagd 1925), Kungstorp, Fotevik, Ljungsåters sjukhus (tralla), Ljunghusen, Ljunghusens strandbad (tralla), Skanör, Cementfabriksbygget i Skanörs hamn (anlagt stickspår före första världskriget men därefter upprivet) och Falsterbo med Falsterbohus (tralla).

Som nämns i texten började tågen stanna i Höllviken på 1940-talet men det enkla stationshuset byggdes inte förrän på femtiotalet.

Socket bruket i Hököpinge. Socket bruket i Hököpinge var i drift 1892 – 1968. Under höstarnas betkampanjer var det tal om dygnet-runt-drift. År 1912 hade bruket 66 fast anställda arbetare och 262 kampanjarbetare. Man arbetade då i 12 timmars skift men senare, då ”åttatimmarsdagen” infördes, blev det kontinuerligt treskift.

Från bibanan löpte ett stickspår in på bruksområdet. Redan från den första kampanjen 1892 ägde socket bruket ett ånglok och 15 godsvagnar.

Som nämns i berättelsen framställdes råsocket av Söderslätts betor. Råsockret transporterades till socket fabriken i Arlov för vidare raffinering till slutprodukter.

Plåtmanufaktur, PLM, i Malmö. Företaget startades 1918 genom sammanslagning av tre äldre ”bleckvarufabriker” och existerade under eget namn till 1999. Som namnet anger var den ursprungliga produktionen plåtförpackningar, främst konservburkar. Men från slutet av 1950-talet tillverkade PLM också plastförpackningar och senare också förpackningar av glas.

I Malmö tillverkades i huvudsak gigantiska mängder konservburkar. Tänk bara på, att vid den tid berättelsen utspelas, såldes malt kaffe i halvkilos konservburkar. Godsfinkor med tunga rullar av tunnplåt hämtades flera gånger om dagen på Södervärnsstation. Och på återresan från fabriken var vagnarna lastade med PLM:s produkter.

Stinsen Stig Mårtensson. Mårtensson var stationsinspektör i Falsterbo under många år fram till bibanans nedläggning 1971. Han har skrivit en bok om sitt liv som getts ut av Kulturföreningen Calluna: Stinsen i Falsterbo.

Kamrer Conrad Björkman. Björkman var också en verklig näsetbo. Och han var också under lång tid kamrer på socket bruket i Hököpinge. Han brukade tala om *kampanjen* i bestämd form singularis, för, för honom som för många andra på socket bruken och i jordbruken, fanns det bara en och det var höstens betkampanj. En så stor och betydelsefull händelse var betskörden på den tiden i Skåne.